

Ks. Damian BEDNARSKI

KONFERENCJE POLSKICH OJCÓW SOBOROWYCH

Coraz częściej w środowisku kościelnym podejmuje się pogłębioną dyskusję o istocie i konsekwencjach reform dokonanych przez Sobór Watykański II. Skłania ku temu odpowiedni, ponad półwieczny dystans czasowy, który dzieli nas od tamtych wydarzeń. Również historycy Kościoła próbują z większą niż dotąd śmiałością zmierzyć się z opisaniem tego wszystkiego, co wydarzyło się podczas Soboru. Z pewnej perspektywy czasowej bardziej krytycznie można bowiem przyrzeć się przyczynom, ale i następstwom podejmowanych w ramach Soboru działań, wygłaszanych podczas jego obrad opinii i redagowanych tekstów. Dysponujemy wszak większą liczbą źródeł wzbogacających naszą wiedzę, mamy bardziej chłodny stosunek emocjonalny do przeszłych wydarzeń, a spojrzenie z dystansu umożliwia głębszą refleksję badawczą.

Polska historiografia nie doczekała się jeszcze całościowego opracowania tematu obecności polskich ojców soborowych oraz ich wkładu w prace Soboru Watykańskiego II. W pewnym sensie za pionierską w tej dziedzinie należy uznać pracę Piotra Rutkowskiego *Polscy biskupi jako ojcowie Soboru Watykańskiego II*¹. Ma ona jednak jeden podstawowy mankament, na który

wskazuje sam autor: przygotowując publikację, nie miał on wglądu do zasobów Archiwum Sekretariatu Episkopatu Polski i Archiwum Prymasa Polski. Ważny wkład w przybliżenie działalności polskich ojców soborowych wniosła publikacja materiałów źródłowych odnoszących się do udziału, jaki mieli w pracach Soboru prymas Stefan Wyszyński² oraz acybiskup Karol Wojtyła³. Ciekawy, choć bardzo subiektywny wgląd w obrady Soboru może przynieść publikacja osobistych notatek, korespondencji oraz dzienników osób w nim uczestniczących. Niejako pierwszy krok w tym kierunku stanowiło opublikowanie przed wieloma laty przez Petera Rainę fragmentów zapisków prymasa Wyszyńskiego⁴. Niebawem ukażą

nictwo Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego, Warszawa 2014.

² Zob. *Stefan Kardynał Wyszyński, Prymas Polski, ojciec Soboru Watykańskiego II (1962-1965). Wybór dokumentów*, oprac. S. Wilk, A.D. Wójcik, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013.

³ Zob. R. S k r z y p c z a k, *Karol Wojtyła na Soborze Watykańskim II. Zbiór wystąpień*, Centrum Myśli Jana Pawła II, Warszawa 2011; K. W o j t y ł a, *Vaticanium II – czas twórczego myślenia. Wypowiedzi soborowe*, wybór i oprac. A. Dobrzyński, Fundacja Jana Pawła II – Ośrodek Dokumentacji i Studium Pontyfikatu, Rzym 2014.

⁴ Zob. P. R a i n a, *Kardynał Wyszyński*, t. 1-3, Oficyna Poetów i Malarzy, Londyn 1979-1988.

¹ Zob. P. R u t k o w s k i, *Polscy biskupi jako ojcowie Soboru Watykańskiego II*, Wydaw-

się one nieuszczerplone, w krytycznej edycji źródłowej zatytułowanej *Pro memoria*⁵. Do odkrycia pozostają inne tego typu materiały, jak choćby dzienniki bp. Franciszka Jopa czy abp. Józefa Gawliny. Poważną kwerendę pod tym kątem należałoby przeprowadzić we wszystkich archiwach kościelnych w diecezjach, z których biskupi udali się na obrady soborowe. Trzeba też dokładnie zbadać archiwum Papieskiego Instytutu Polskiego w Rzymie, gdzie pod koniec maja 2019 roku odnaleziono rękopis listu biskupów polskich do biskupów niemieckich z roku 1965. Zgoła innym źródłem, choć wiele wnoszącym do badań nad Soborem i udziałem w nim polskich hierarchów, są akta zgromadzone w Instytucie Pamięci Narodowej. Interesującą publikację w tym zakresie przygotowali Wojciech Kucharski i Dariusz Misiejuk⁶. Już ten krótki przegląd literatury przedmiotu pokazuje, jak wiele jeszcze pozostaje do odkrycia.

W tym kontekście warto podkreślić znaczenie ukazania się na rynku wydawniczym książki autorstwa Michała Białkowskiego *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*⁷. Autor – historyk, politolog i regionalista, zatrudniony w Katedrze Historii Dyplomacji na Wydziale Politologii i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu – od kilku lat podejmuje badania historycz-

ne dotyczące Soboru Watykańskiego II, a w szczególności udziału w nim polskich biskupów. Był on współorganizatorem konferencji poświęconych tym zagadnieniom i redaktorem trzech tomów *Studiów soborowych*⁸.

Trzon omawianej tu publikacji stanowi źródłowa edycja dokumentów zawierających protokoły z zebrań polskich biskupów, którzy podczas czterech kolejnych sesji soborowych systematycznie spotykali się w Rzymie pod egidą kard. Stefana Wyszyńskiego. Część dokumentacyjna poprzedzona została dwoma tekstami wprowadzającymi w zagadnienie: „Sobór Watykański II – odnowa Kościoła” (zob. s. 35-120) oraz „Protokoły konferencji polskich ojców soborowych jako źródło do dziejów Soboru Watykańskiego II” (zob. s. 121-242). W pierwszym z nich, po przybliżeniu genezy Soboru Watykańskiego II, Białkowski zaprezentował przebieg prac przygotowawczych oraz samych obrad soborowych. Tekst ten nie stanowi szczegółowego omówienia problematyki, lecz dobre do niej wprowadzenie. Autor przywołuje dwa pojęcia określające charakter Soboru, za pomocą których wskazywano na jego specyfikę w czasach pontyfikatu Jana XXIII i Pawła VI: „aggiornamento” (uwspółcześnienie, aktualizacja) i „approfondimento” (pogłębienie).

W tekście drugim autor przeprowadził krytyczną analizę dokumentów. Najpierw jednak scharakteryzował przygotowania do Soboru Watykańskiego II podejmowane w Polsce, wskazując w szczególności na: zapowiedzi odnowy soborowej w liturgii i studiach biblijnych, rozwój ekumeni-

⁵ Dotychczas ukazały się *Pro memoria* za lata 1948-1960.

⁶ Zob. *Sobór oczami polskich komunistów. Sobór Watykański II w świetle dokumentów MSW i MSZ*, wybór i oprac. W. Kucharski, D. Misiejuk, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2017.

⁷ Michał Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, Wydawnictwo Gaudium, Lublin 2019, ss. 750.

⁸ Zob. *Studia soborowe*, t. 1, *Historia i nauczanie Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Oficyna Wydawnicza Finna, Toruń 2013; *Studia soborowe*, t. 2, *Historia i recepcja Vaticanum II*, cz. 1, red. M. Białkowski, GroupMedia, Toruń 2014; *Studia soborowe*, t. 2, cz. 2, red. M. Białkowski, GroupMedia, Toruń 2015.

zmu, działalność Komisji Soborowej Episkopatu Polski, nauczanie poszczególnych biskupów odnoszące się do ogłoszonego w roku 1959 Soboru i tak zwane czuwania soborowe. Jak zauważa, do istotnych prac poprzedzających Sobór należały również: opracowanie przez każdego z ojców soborowych propozycji i sugestii dotyczących tematyki soborowych obrad (tak zwane vota), zorganizowana w sierpniu 1961 roku na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim specjalna konferencja poświęcona planowanemu Soborowi, a także rozpowszechniana w diecezjach ankieta, której wyniki stanowiły później podstawę do opracowania na poziomie diecezji listy tematów, którymi powinien zająć się Sobór.

W dalszej części książki autor przybliżył kwestie związane z okolicznościami (czasem i miejscem) powstania prezentowanych dokumentów. Lektura tych dokumentów nie pozostawia wątpliwości, że zebrania polskich hierarchów odbywały się zawsze w gmachu Papieskiego Instytutu Polskiego w Rzymie przy via Pietro Cavallini 38, w auli bezpośrednio sąsiadującej z mieszkaniem prymasa Wyszyńskiego. Podczas wszystkich czterech sesji soborowych zachowano rytm spotkań cotygodniowych. Jesienią 1962 roku biskupi obradowali we wtorki, a od drugiej sesji soborowej – w czwartki. W tych dniach bowiem nie odbywały się kongregacje generalne, polscy hierarchowie mogli zatem przeznaczyć późne popołudnia i wieczory na konsultacje we własnym gronie. Zachowane protokoły pozwalają prześledzić przebieg poszczególnych spotkań, których w sumie było czterdzieści (podczas pierwszej sesji – 8, podczas drugiej – 10, a podczas trzeciej i czwartej – po 11).

Białkowski wyjaśnia także kwestię autorstwa protokołów: na ich ostateczny kształt mieli wpływ przede wszystkim kardynał Stefan Wyszyński oraz biskupi pełniący rolę sekretarzy. Treść tych doku-

mentów odzwierciedla głosy wszystkich aktywnych uczestników spotkań. Nie ulega jednak wątpliwości, że pierwszoplanową rolę wśród nich odgrywał kardynał Wyszyński, który cieszył się niepodważalnym autorytetem, był jednocześnie prymasem oraz przewodniczącym Konferencji Episkopatu Polski. To on zwoływał spotkania, przewodniczył im, ustalał porządek obrad oraz gromadził wypowiedzi i uwagi biskupów przedstawiane na piśmie. Funkcję sekretarzy, a tym samym protokolantów, pełnili kolejno: bp Zygmunt Choromański, bp Jan Czerniak i bp Stefan Bareła. Ich najważniejszym zadaniem było skrupulatne opracowanie protokołu z każdego posiedzenia.

Autor książki omawia także zagadnienie statusu konferencji polskich ojców soborowych. Zwraca uwagę, że wprawdzie rzymskie spotkania polskich hierarchów przebiegały podobnie jak odbywające się regularnie w Polsce zebrania Konferencji Episkopatu, nie mogą jednak być z nimi utożsamiane. Opowiada się za stanowiskiem, że konferencje polskich ojców soborowych stanowiły specjalną formę pracy Konferencji Episkopatu Polski. Przybliża też sylwetki czterdziestu czterech uczestników zebrań: polskich biskupów, a także wyższych przełożonych zakonnych przybywających na Sobór (przedstawia ich wykształcenie i formację intelektualną, doświadczenie pasterskie i zaangażowanie w obrady soborowe). Zaznaczyć należy, że do grupy tej włączony został abp Józef Gawlina, formalnie niebędący członkiem Episkopatu Polski. Protektor Polskiej Emigracji był zresztą mocno zaangażowany w prace Soboru jako członek Komisji Przygotowawczej dla Spraw Biskupów i Zarządu Diecezjami, a od roku 1962 brał udział w dwóch pierwszych sesjach Soboru jako sekretarz Komisji dla Spraw Biskupów i Diecezji.

W dalszej części książki autor dokonał analizy formy i struktury protokołów. Jak

słusznie zauważył, zawierają one relacje uproszczone, mają charakter streszczeń: poszczególne punkty programu opisywane są skrótowo, a zarówno poruszane tematy, jak i wypowiedzi biskupów prezentowane w sposób zwięzły. Ponadto protokoły mają układ schematyczny – składają się z części wstępnej, zasadniczej i zakończenia. Część wstępna zawiera tytuł dokumentu, właściwy wstęp (wskazanie na czas i miejsce obrad oraz ich uczestników), program obrad oraz informację o odmówieniu modlitwy na ich rozpoczęcie. Część główna obejmuje następujące punkty: odczytanie protokołu z poprzedniego spotkania, informacje związane z pracami komisji soborowych, aktywność Komisji Soborowej Episkopatu Polski, działalność podkomisji, interwencje dotyczące procesów kanonizacyjnych, kontakty z zagranicznymi episkopatami, sprawy krajowe oraz wolne głosy. W części ostatniej podane są: godzina zakończenia obrad i termin kolejnej konferencji oraz informacje o modlitwie na zamknięcie konferencji, o wspólnej wieczery i uczestniczących w niej gościach specjalnych; na końcu zaś widnieje data dzienna i podpis biskupa-sekretarza.

Na podstawie dokonanej analizy treści poszczególnych protokołów Białkowski wyróżnił kilkanaście tematów powracających podczas czterdziestu zebrań polskich dostojników kościelnych. Są to: (1) wystąpienia w auli soborowej oraz interwencje zgłoszone w Sekretariacie Generalnym przez polskich ojców soborowych; (2) prace komisji soborowych; (3) spotkania z Janem XXIII i Pawłem VI; (4) kontakty z episkopatami zagranicznymi; (5) sprawy Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji; (6) sprawy zgromadzeń zakonnych; (7) kult Miłosierdzia Bożego; (8) procesy beatyfikacyjne i kanonizacyjne inicjowane przez Kościół katolicki w Polsce; (9) polska administracja kościelna na Ziemiach Zachodnich i Północnych; (10) millennium chrztu Polski; (11) duszpasterstwo polskiej

emigracji; (12) informacje o aktywności polskich katolików świeckich na Soborze; (13) represje wobec polskich hierarchów polegające na odmowie wydawania im paszportów; (14) represje wobec instytucji kościelnych w kraju; (15) kontakty z przedstawicielami władz państwowych i dyplomacji PRL; (16) działalność przedstawicieli prasy krajowej.

Największą wartością książki jest edycja źródłowa protokołów, dokonana przez autora na podstawie materiałów wydobytych z Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego, a ściślej z zasobów archiwalnych Sekretariatu Prymasa Polski. Fakt zgromadzenia pełnego zbioru protokołów w jednym archiwum jest dla badacza pewnym ułatwieniem, niemniej trudno przecenić pracę, jaką wykonał Michał Białkowski, przygotowując dokumenty te do druku. Sporządził on ponad tysiąc dwieście przypisów, które stanowią ważne rozwinięcie poszczególnych tekstów oraz zawierają wyjaśnienia niezrozumiałych pojęć i zwrotów, przybliżają przywoływane fakty czy osoby. Cennym dodatkiem do protokołów jest bogata dokumentacja fotograficzna.

Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965 to pozycja niezwykle ważna dla historyków (i innych badaczy) zajmujących się dziejami Soboru Watykańskiego II. Nie można jej nie uwzględnić, chcąc rzetelnie przeanalizować postawę polskich ojców soborowych. Ponadto opracowane przez autora materiały odsłaniają nowe pola badawcze i wyzwania stojące przed historykami.

Na koniec warto przytoczyć tajną notatkę sporządzoną 29 listopada 1962 roku przez agentów Departamentu IV Ministerstwa Spraw Zagranicznych, świadcząca o tym, że rzymskie spotkania polskich biskupów były ważne, merytorycznie istotne i nadawały jednolity kształt polskiemu głosowi na Soborze. W notatce donoszono: „Całokształt działalności bi-

skupów polskich [podczas Soboru] jest bardzo ściśle inspirowany, organizowany i kierowany bezpośrednio przez Wyszyńskiego. Co najmniej raz w tygodniu zbiera wszystkich biskupów, przeprowadza analizę dotychczasowej pracy i aktualnej sytuacji oraz daje wytyczne co do dalszego postępowania”⁹.

Kontakt: Katedra Teologii Patrystycznej i Historii Kościoła, Wydział Teologiczny, Uniwersytet Śląski, ul. Jordana 18, 40-043 Katowice

Tel. 695401700

E-mail: damian.bednarski@us.edu.pl

http://www.wtl.us.edu.pl/e107_plugins/katalog_ECTS/ects.php?prac_tryb=1&ID_prac=1015

⁹ *Notatka na temat pierwszej fazy I sesji Soboru Watykańskiego II i udziału w niej polskich biskupów przygotowana w Departamen-*

cie IV MSZ, 29 listopada 1962, w: Sobór oczami polskich komunistów, s. 180.